

Отже, аналіз численних різномірних прикладів в діахронічному аспекті підтверджує гіпотезу цитованих у нашій роботі авторів, що «хаотизація» в системі мови є соціально-біологічним механізмом комунікативно-пізнавальної діяльності людини, який вирізняється хаотичною організацією, надскладністю і самоорганізацією.

Що стосується перспективи подальших досліджень у сфері лінгвосинергетики, то необхідно відзначити, що теорія «виникнення» хаотичної мовної системи (emergentism), на відміну від теорії «засвоєння» (acquisition), виникла нещодавно. Її основна мета – пояснити процеси виникнення природної людської мови як у філо-, так і в іонтогенезі [5, с. 71]. У зв'язку з цим, на наш погляд, особливо затребувані дослідження типологічних універсалій діахронічного розвитку мовної системи на кожному з етапів синергетичного ланцюга: рух незамкненої системи до аттрактору (стану відносної рівноваги) – виникнення хаотизації (флуктуацій) – наближення до точки розгалуження (біфуркації) – виникнення дисипації (розсіювання) – знову рух до аттрактору.

Література:

1. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. Изд. 3-е дополн. / В. Г. Буданов. – М. : Издательство ЛКИ, 2009. – 240 с.
2. Домброван Т. И. Лингвосинергетика в кругу междисциплинарных направлений исследования языка / Т. И. Домброван // Научные записки Национального университета «Острозька академия». Серия «Филологична»: збірник наукових праць. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 35. – С. 96–101.
3. Домброван Т. И. Диакроническая лингвосинергетика – новое направление в изучении истории языка / Т. И. Домброван // Записки з романо-германської філології: збірник наукових праць ОНУ ім. Мечникова. – Одеса : Фенікс, 2014. – Вип. 2(33). – С. 24–32.
4. Иванова И. П. История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь. Серия «Учебники для вузов. Специальная литература» / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян, Т. М. Беляева. – СПб.: Издательство «Лань», 1999. – С. 512.
5. Мильруд Р. П. В поиске имплицитного порядка языка как хаотической системы / Р. П. Мильруд // «Язык и культура». 2009. – Вып. 4. – С. 60–71.
6. Пономаренко Е. В. О самоорганизации и синергизме функционального пространства английского дискурса / Е. В. Пономаренко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2013. – № 13 (156). – Вып. 18. – С. 131–140.

УДК 811.112.2'367.625

Т. В. Боднарчук,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОШЕНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються дієслова з просторовою семантикою як один із засобів вираження просторовості у сучасній німецькій мові. Зроблено спробу класифікувати ці дієслова на основі їх семантичної структури та простежити її вплив на семантику речення. Надаються рекомендації щодо використання цієї класифікації при вивченні німецької мови на старших курсах.

Ключові слова: просторові відношення, дієслова з просторовою семантикою, класифікація дієслів з просторовою семантикою.

EXPRESSING OF SPATIAL RELATIONS WITH THE HELP OF VERBS IN MODERN GERMAN LANGUAGE

The article deals with one of the modern approaches to the investigation of verbal semantics in modern German, in particular in relation to verbs with the spatial semantic. The attempt is made to classify these verbs according to their semantic structure and to follow their influence on the sentence semantics. The recommendations are given for the usage of this classification while studying German in high school. Despite the held investigation of the means of space expressing, this problem is very actual in this time with the point of view to functional approach to the study of language facts. We have made the attempt to divide the verbs of the semantic group «location in the space» on the basis of their semantic structure into some groups: to locate somewhere in the some territory or in the place; to locate near some objects; to locate round some objects; to locate indirect or angularly; to locate out of the line of location; to locate hanging over something or from something; to locate with the stream; to locate marking off something. The semantic structure of the verbs of each group and its influence on the syntax of the sentence are analyzed, these verbs are observed from the position static/dynamic. These recommendations can be used by students while studying German language.

Key words: spatial relations, the verbs with the spatial semantic, the classification of the verbs with the spatial semantic.

ВЫРАЖЕНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ ПОСРЕДСТВОМ ГЛАГОЛОВ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматриваются глаголы с пространственной семантикой как одно из средств выражения пространства в современном немецком языке. Сделано попытку классифицировать эти глаголы на основе их семантической структуры и проследить её влияние на семантику предложения. Рекомендовано использовать эту классификацию в процессе изучения немецкого языка на языковых факультетах.

Ключевые слова: пространственные отношения, глаголы с пространственной семантикой, классификация глаголов с пространственной семантикой.

У картині світу, яка знаходить своє відображення у мові, категорія просторовості займає одне з центральних місць і є логічно вихідною при формуванні інших категорій, пов'язаних з антропоцентричною сферою, у якій поєднуються подійні сфери реальної дійсності, особливості ландшафту, численні параметричні характеристики предметів, що своєрідно відображені в мові. Ця категорія заслуговує на увагу як через частотність вживання її виразників, так і через функціональне навантаження (охоплює як статичні координати предметів та їхніх ознак, так і динамічні характеристики, пов'язані з переміщенням у просторі). Незважаючи на те, що дана проблема неодноразово висвітлювалася у лінгвістичній літературі, як в працях з загальних питань синтаксичної семантики (Ф. Брюло, Ч. Філлор, Ю. Апрусян, В. Богданов), так і в спеціальних дослідженнях (М. Всеволодова, А. Смирницький, С. Кржижкова, Б. Наумов та ін.), вона продовжує залишатись **актуальною**.

Метою даної статті є спроба класифікувати дієслова, що виражають просторові відношення у німецькій мові на основі їх семантичної структури, дослідити їх зв'язки у реченні з метою ефективнішого оволодіння ними.

Слід зазначити, що при вивченні німецької мови як іноземної мовні засоби вираження просторовості розглядаються як правило не системно, а розрізнено. На нашу думку, доцільніше було би, особливо для студентів старших курсів, системно розглянути дієслова з просторовим значенням, дослідити їх семантичну структуру та її вплив на синтаксис речення.

Аналіз індивідуальних лексичних значень дієслів кожної із підгруп семантичної групи «розташування в просторі» свідчить про те, що в них можна також встановити певну ієрархію від дієслів з основною семою «розташовуватись, знаходитись» до дієслів з семою «місце розташування» на периферії їх смислової структури, тобто виділити у них ті семантичні компоненти, які обумовлюють різні модифікації значення «місце розташування». Основою такого виділення є положення, згідно якого значення слова, в якому фіксується мисленнєве відображення явищ і об'єктів реальної дійсності, може бути представлене як сукупність сем, які відділяють його від значення інших слів і відображають ті властивості об'єктів, які вони позначають, і які в нашій свідомості відрізняються одна від одної [2, с. 14]. Завдання встановлення додаткових семантичних компонентів вирішується через семне «накладання» близьких за значенням слів. При цьому виявляється залишок, завдяки якому розрізняються значення досліджуваних дієслів і який інтерпретують як диференційну ознаку – сему [3, с. 260].

Інваріантною ознакою всієї групи є семантичний компонент «розташовуватись в певному місці або відносно інших предметів чи об'єктів реальної дійсності». Дієслово «sich befinden» є основним для всієї групи, будучи стилістично нейтральним, воно має широку амплітуду сполучуваності: «будь-що може знаходити будь-де».

Розглянемо кожну підгрупу детальніше.

1. Розташовуватись де-небудь на певній території, або в якомусь місці: ankern, sich aufhalten, sich ausbreiten, sich ausdehnen, bleiben, sich erstrecken, lagern, liegen, parken, reichen, stehen, unterkommen, sich verstecken, sich ziehen. Як показує аналіз текстів сучасної німецької мови, дієслова liegen та stehen часто вживаються у значенні «sich befinden», тобто замінюють це дієслово, що пояснюється словниковим тлумаченням їх значення: stehen – «sich an einer Stelle, einem Ort befinden»; liegen – «sich befinden, sein». Вони характеризуються високим ступенем статичності, але мають ще одну сему «спосіб розташування», яка відрізняє їх від інших дієслів цієї підгрупи. Словникове тлумачення дієслова sich befinden містить дієслово sich aufhalten, якому властива сема «розташовуватись в якомусь місці»: sich aufhalten – «an einem Ort sein, bleiben, verweilen». Дієслова bleiben і verweilen, які пояснюють дієслово sich aufhalten мають опосередковано таким чином сему «місце розташування»: bleiben – «Ort oder Lage nicht verändern»; verweilen – «sich aufhalten». Дієслова sich aufhalten, bleiben і verweilen об'єднує те, що суб'єкту позицію займають лише ті іменники, або займенники, які називають особу, тобто живу істоту, людину. Такі дієслова як ankern і parken також опосередковано, через словникове тлумачення, набувають значення «місцерозташування», але вони визначаються вузькою семантикою, суб'єкту позицію можуть займати іменники, що називають транспортні засоби – сухопутні (parken) та водні (ankern): parken – «mit dem Kraftfahrzeug halten, hinstellen, stehenlassen»; ankern – «das Schiff mit Anker festmachen, vor Anker liegen, mit Anker festgemacht sein». До цієї ж підгрупи дієслів можна віднести дієслова з диференційною семою «місцерозташування» та додатковою семою «протяжність»: sich ausbreiten, sich ausdehnen, sich erstrecken, reichen, sich ziehen, які в тлумачних словниках пояснюються одне через інше, що уможливило їх віднесеність до одного синонімічного ряду і характеризуються обмеженою семантикою, тобто актантом справа можуть бути іменники, що називають предмети, які мають протяжність.

2. Розташовуватись навколо будь-якого предмета: umgeben, umringen, einrahmen, ergreifen, erfassen. Основним дієсловом є umgeben, яке є стилістично нейтральним, часто вживаним, характеризується широкою семантикою і в тлумачних словниках входить до пояснення інших слів даної підгрупи: umgeben – «von allen Seiten einschließen, in die Mitte nehmen» umringen – «von allen Seiten umgeben»; einrahmen – «umgeben, umrahmen». Дієслова erfassen та ergreifen. Вони характеризуються обмеженою сполучуваністю і виражають просторові значення вони при умові, якщо актантом зліва є іменники, що називають абстрактні поняття або полум'я: ergreifen – «fassen, erfassen»; erfassen – «ergreifen».

3. Розташовуватись поблизу чого-небудь: grenzen, angrenzen, begrenzen, stoßen, hinausgehen, heranrücken, herantreten, sich nähern. Центральним дієсловом цієї підгрупи є дієслово grenzen – «an nächsten Nachbar sein». У словникових статтях значення дієслова angrenzen та begrenzen тлумачаться дієсловом grenzen: begrenzen – «die Grenze bilden, angrenzen»; angrenzen – «eine gemeinsame Grenze mit etwas haben». До цієї підгрупи відносяться також дієслова, у яких сема «місцерозташування поблизу чого-небудь» знаходиться на периферії їх значення, але її можна визначити в контексті: heranrücken, herantreten, sich nähern. Вони з одного боку, конкретизують сему «наближення», а з іншого – відсувають на периферію сему «місцерозташування»: heranrücken – «näher rücken, näher kommen»; herantreten – «näher treten»; sich nähern – «näher herankommen». До цієї підгрупи можна віднести також і дієслово hinausgehen, яке має значення «напрямок» + «місце розташування»: hinausgehen – «in einer bestimmten Richtung gelegen sein». Як випливає із вищенаведених прикладів, дієслова, які містять декілька сем «місце розташування» + «наближення», є динамічними, їм притаманна також сема «рух».

4. Розташовуватись непрямо або під кутом: sich kreuzen, überqueren, sich schneiden, kreisen, sich schlingen, sich schlängeln. Центральними дієсловами цієї групи є sich kreuzen, sich schlingen, sich schlängeln, так як їм усім властива диференційна сема «знаходитись під кутом відносно чого-небудь»: sich kreuzen – «überschneiden, überqueren»; sich schlingen – «kreisförmig oder in Windungen legen»; sich schlängeln – «sich winden». Дієслово sich kreuzen знаходимо в словниковому тлумаченні дієслова sich schneiden – «sich kreuzen». Звідси можна стверджувати, що дане дієслово також відноситься до цієї підгрупи. Дієслово kreisen має дві семі: «місцерозташування під нахилом» + «рух», включає динамічний компонент і характеризується обмеженою семантикою: суб'єкту позицію можуть займати іменники, що називають живі істоти або предмети, які здатні рухатись (транспорт, наприклад).

5. Знаходитись поза загальною лінією розташування: hineinragen, hinausragen, einschneiden, hervorragen, sich abheben, sich erheben, hervorstehten, hervortreten, яким властива сема «знаходження поза лінією розташування», конкретизована індивідуально-додатковими семами: «місцерозташування» + «напрямок вгору»: sich erheben – «sich vom Boden abheben»; sich abheben – «sich anzeichnen». Суб'єкту позицію при даних дієсловах можуть займати іменники, що називають предмети, яким характерна така ознака як висота. Диференційна сема «місце розташування» + додаткова сема «вклинювання куди-небудь» властива дієсловом hineinragen, hinausragen, einschneiden: hineinragen (hinausragen) – «länger sein als etwas»; einschneiden – «schneidend eindringen». Актантами зліва у цих дієсловах є іменники, які називають природні ландшафти (наприклад, das Meer, die Küste u. a. m).

6. Розташовуватись, звисаючи над чим-небудь або з чого-небудь – hängen, aufhängen, sich hinauslehnen, sinken, heransinken, sich lehnen, sich beugen, sich neigen, schweben. У смисловій структурі даних дієслів є сема «розташовуючись, звисаючи над чим-небудь, або з чого-небудь», але вони розрізняються семантикою актантів, як справа, так і зліва. Так, дієслова hängen відрізняється від дієслова sinken за ознакою статика /динаміка: hängen – «schwebend befestigt sein» (статичність); sinken (herabsinken) – «langsam fallen, niedriger werden» (динамічність).

7. Розташовуватись своєю течією: fließen, strömen, münden, hineinfließen, hinausfließen, entspringen, vorbeifließen, sich vereinigen. Основним дієсловом в даній підгрупі можна виділити fließen, так як воно входить до словникового тлумачення всіх решти дієслів цієї підгрупи. Іншими дієсловам властива ще додаткова сема «напрям» (hineinfließen, hinausfließen, münden); «інтенсивність» (strömen) або «виникнення» (entspringen): fließen – «sich fortbewegen (von Flüssigkeiten), strömen»; strömen – «in großen Mengen fließen»; entspringen – «aus etwas quellen»; hineinfließen – «von (hier) draußen nach (dort) drinnen fließen»; hinausfließen – «von (hier) drinnen nach (dort) draußen fließen»; münden – «in etwas hineinfließen, einströmen»; vorbeifließen – «einen Augenblick nebeneinander fließen und dann weiter fließen, vorüberfließen»; sich vereinigen – «zusammenfließen». Як видно з вищенаведених прикладів, всі дієслова підгрупи «розташовуватись своєю течією» характеризуються динамічністю. Суб'єктна позиція у цих дієслів може займатись лише іменниками, що позначають водойми.

8. Розташовуватись, відмежовуючи що-небудь, мати якість відмежування: abgrenzen, absperrten, abtrennen, absondern. Усі дієслова цієї групи мають у своїй структурі сему «відмежовувати що-небудь». Основним дієсловом в цій підгрупі є дієслово abgrenzen, так як воно входить до словникового пояснення всіх решти дієслів даної підгрупи: abgrenzen – «eine Grenze festlegen, bilden»; absperrten – «abgrenzen, abschließen»; abtrennen – «abgrenzen, absondern»; absondern – «abtrennen, isolieren».

Складна семантична структура кожного дієслова, його індивідуальне значення заставляють враховувати також такі фактори: по-перше, можливі комбінації двох/трьох диференційних сем, одна з яких є домінуючою, решта – периферійними; по-друге, крім диференційних сем є ще індивідуально-додаткові семи, які враховуються при класифікації. Таким чином, дієслова по одному компоненту значення об'єднуються в одну групу слів, а по другому – вступають в антонімічні відносини всередині цієї групи. Цей факт підтверджує те положення, що «синонімічні та антонімічні відношення є різновидами одного явища – семантико-смыслових подібностей і розбіжностей», іншими словами, кожен два синоніми є антоніми відносно їх семантичних компонентів, за якими вони розрізняються» [1, с. 32].

Дієслова з просторовою семантикою передбачають обов'язкове вираження суб'єкта просторовості. Суб'єктну позицію можуть займати іменники з різноманітною семантикою, що свідчить про прагнення мови найбільш повно представити об'єктивний світ. Семантична структура даних дієслів обумовлює обов'язкове вираження місцезнаходження предмета (актанта зліва). Ними можуть бути прислівники з семою просторовості чи іменники з прийменниками тощо. Дієслова з просторовим значенням можуть використовуватись як приклад явища, що включається в кореляцію «лексика-граматика», оскільки їх семантична структура визначає склад речення, яке описує ситуацію об'єктивної реальності «місцезнаходження в просторі».

Література:

1. Виллюман В. Г. Английская синонимика / В. Г. Виллюман. – М. : Высшая школа, 1980. – 128 с.
2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / В. Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264 с.
3. Кузнецова Э. В. Лексико-семантические группы глаголов и семантические модели предложений / Э. В. Кузнецова // Классы глаголов в функциональном аспекте. – Свердловск, 1986. – С. 4–11.

УДК 81'373.2

В. М. Бойчук, М. В. Бойчук,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

КАТЕГОРИЯ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СЛОВА В ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ

У статті висвітлюється внутрішня форма слова як ономасіологічна категорія та ефективний інструментарій у зіставно-типологічних дослідженнях, аналізується її роль у процесах номінації на прикладі слов'янських мов.

Ключові слова: внутрішня форма слова, ономасіологічна категорія, похідне слово, процес найменування.

CATEGORY INNER FORM IN CONTRASTIVE TYPOLOGICAL STUDIES

The article reveals the inner form of the word as onomasiological category and effective tools in contrastive typological studies, analyzes its role in the nomination on the material of the Slavic languages.

The inner form of the word is treated as a motivational feature that is being «picked out» by speaker's consciousness from the semantic structure of generating word and is being served as the basis for the nomination of objects and phenomena. The inner form of the word is a way of word meaning motivation between a generating and derived word. The inner form of the word stands for a mental and psychological mechanism that reveals the nature of names, indicates the semantic relations between generators and derivatives, namely outlines the onomasiological characteristics of words. Being the onomasiological basis for the creation of derivatives and denoting their formal and semantic structure, the inner form of the word allows research a derivative word as a unit of nomination with unique structure and peculiar functional characteristics.

Analysis of Ukrainian, Russian, Czech and Polish derivative units in the terms of onomasiology reveals common and distinctive features in their nominative processes, describes the specification of «language and world view» of various nations. Using the inner form of the word like methodological tools in contrastive typological studies enables us to make sense of complex issues of language «reading» the world by different ethnic groups, and most importantly – to gain valuable material for further promising interdisciplinary research.

Keywords: innerform, onomasiological category, derivative, nomination process.

КАТЕГОРИЯ ВНУТРЕННЕЙ ФОРМЫ СЛОВА В СОПОСТАВИМЫХ ТИПОЛОГИЧЕСКИХ СТУДИЯХ

В статье освещается внутренняя форма слова как ономасиологическая категория и эффективный инструментарий в сопоставительно-типологических исследованиях, анализируется ее роль в процессах номинации на примере славянских языков.

Ключевые слова: внутренняя форма слова, ономасиологическая категория, производное слово, процесс наименования.

Мовознавча наука, починаючи з другої половини ХХ століття на сучасному етапі, характеризується підвищеною зацікавленістю проблемами, що стосуються передусім з'ясування питань функціонування мовних одиниць і мови загалом [1, с. 84]. Це дає значний за обсягом теоретичний та емпіричний матеріал для подальших студій, які розширюють об'єкт класичної лінгвістики й зближують її з іншими науками антропологічної спрямованості. З огляду на вказану тенденцію